

УДК 82-2:82.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-1-17>

Ілона ДОРОГАНЬ,
 orcid.org/0000-0002-3987-7470
 кандидат філологічних наук,
 старший викладач кафедри образотворчого мистецтва і дизайну
 Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
 (Дніпро, Україна) dorogan69@gmail.com

ОСОБИСТІТЬ І ТВОРЧІСТЬ МАРІЇ БАШКИРЦЕВОЇ ЯК ПРЕДМЕТ КРИТИЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Стаття присвячена мистецькій постаті Марії Башкирцевої, видатної особистості кінця XIX ст., яка залишила значний слід у світовій культурі як письменниця та художниця. Народжена в Україні, вона провела своє дитинство поблизу Диканьки, але через сімейні обставини переїхала до Франції, де і розквітла її талант. Незважаючи на коротке життя, Башкирцева досягла визнання у мистецтві, що підтверджується її творами в музеях Європи та України. Особливо відомий її «Щоденник», який вважається не тільки унікальним документом епохи, але й цінним літературним твором, високо оціненим такими особистостями, як англійський прем'єр-міністр Гладстон. Дослідження показали, що Марія Башкирцева з'явилася перед читачем як високоосвічена, цілеспрямована особистість, що вражала своєю творчою неординарністю та багатогранністю талантів. Її спадщина, включаючи «Щоденник», живопис та листування, зокрема з Гі де Мопассаном, продовжує досліджуватися та переосмислюватися, підкреслюючи її роль у розвитку європейської культури. Життя Марії Башкирцевої, повне бажання до самовираження та прагнення до слави, відображає динаміку та організацію творчого життя її часу, зміцнюючи її образ як творчої особистості для кількох поколінь.

Дослідження Марії Башкирцевої як французької художниці та мемуаристки з російським корінням підкреслює проблематику втрати Україною видатних особистостей протягом віків, як це висвітлив Павло Загребельний. Інтерес до її особистості за кордоном ніколи не згасав, особливо після сенсаційної знахідки повного тексту її «Щоденника» у Франції, що спонукало до переходу від емоційного до наукового сприйняття її творчості. Аналіз її життя та творчості виявляє не тільки її вклад у мистецтво та літературу, але й її важливість для розуміння соціокультурних процесів та ідентичності жінки-художниці в її час. Доведено, що Марія Башкирцева залишається важливою фігурою в історії світової культури, чия спадщина продовжує надихати та викликати зацікавленість.

Ключові слова: Марія Башкирцева, щоденник, творчість, декаданс, європейська культура, неординарність, живопис.

Ілона DOROHAN,
 orcid.org/0000-0002-3987-7470
 Candidate of Philology,
 Senior Lecturer at the Department of Fine Arts and Design
 Oles Honchar Dnipro National University
 (Dnipro, Ukraine) dorogan69@gmail.com

THE PERSONALITY AND CREATIVITY OF MARIA BASHKYRTSEVA AS A SUBJECT OF CRITICAL REFLECTION

The article is dedicated to the artistic figure of Maria Bashkyrtseva, an outstanding personality of the end of the 19th century, who left a significant mark on world culture as a writer and artist. Born in Ukraine, she spent her childhood near Dykanka, but due to family circumstances, she moved to France, where her talent blossomed. Despite her short life, Bashkyrtseva achieved recognition in art, which is confirmed by her works in museums in Europe and Ukraine. Her «Diary» is especially famous, which is considered not only a unique document of the era, but also a valuable literary work, highly appreciated by such personalities as the English Prime Minister Gladstone. Research has shown that Maria Bashkyrtseva appeared to the reader as a highly educated, purposeful person who impressed with her creative originality and multifaceted talents. Her legacy, including the Diary, paintings and correspondence, particularly with Guy de Maupassant, continues to be explored and reinterpreted, highlighting her role in the development of European culture. The life of Maria Bashkyrtseva, full of desire for self-expression and striving for fame, reflects the dynamics and organization of the creative life of her time, strengthening her image as a creative personality for several generations.

The study of Maria Bashkyrtseva as a French artist and memoirist with Russian roots emphasizes the problem of Ukraine's loss of outstanding personalities over the centuries, as highlighted by Pavlo Zagrebelyni. Interest in her personality abroad never faded, especially after the sensational discovery of the full text of her «Diary» in France, which prompted a transition from emotional to scientific perception of her work. An analysis of her life and work reveals not only her contribution to art and literature, but also her importance for understanding sociocultural processes and the identity of a woman artist in her time. It has been proven that Maria Bashkyrtseva remains an important figure in the history of world culture, whose legacy continues to inspire and arouse interest.

Key words: Maria Bashkyrtseva, diary, creativity, decadence, European culture, originality, painting.

Постановка проблеми. Марія Башкирцева, як видатна особистість кінця 19 століття, залишила помітний слід у світовій історії мистецтва, літератури, а також у соціальному житті того періоду. Осмислення її спадщини дозволяє глибше зрозуміти динаміку культурних і соціальних процесів того часу, а також акцентує увагу на важливих питаннях становлення жіночої самобутності та творчості в історії. Її життєвий шлях і творчість є яскравим прикладом переплетіння культурних, соціальних та індивідуальних факторів. Вивчення цих аспектів може сприяти кращому розумінню механізмів самовираження особистості в соціокультурному контексті. Творчість Марії Башкирцевої, її денники та листування відкривають нові горизонти для аналізу еволюції жанрів, стилів та ідей у мистецтві та літературі кінця XIX ст. Дослідження, присвячене особистості та творчості Марії Башкирцевої, має значний академічний і культурний інтерес. Воно відкриває нові перспективи для розуміння історичного контексту, в якому формувалися і розвивалися художні та літературні традиції, а також сприяє глибшому осмисленню взаємозв'язку між особистістю, творчістю і культурою.

Аналіз досліджень. Життя та творчість М. Башкирцевої можуть бути розглянуті через призму феміністичної критики, що дозволяє осмислити шляхи подолання гендерних бар'єрів у сфері мистецтва та літератури (Слабошпицький, 2008; Черниш, 2013). Дослідження, присвячене особистості та творчості Марії Башкирцевої, розглянуто в наукових роботах спеціалістів у галузі історії мистецтва, літературознавства, культурології, соціології та психології: Лис, Лис, 2008; Debrabandère-Descamps, 2006.

Аналіз творчості М. Башкирцевої і життєпису проведений в роботах: Штонь, 2012; Simonet-Tenant, 2004 дозволяє глибше зануритися в епоху кінця 19 століття, з її культурними змінами, соціальними конфліктами та ідеологічними пошуками. Рефлексія над досвідом Марії Башкирцевої може надихнути сучасних жінок та митців на пошуки власного голосу, а також на розуміння важливості самовираження і самореалізації в сучасному світі (Безпечна, 2011).

Мета статті – комплексний аналіз особистості та творчості Марії Башкирцевої з метою визначення її впливу на розвиток мистецтва та літератури кінця XIX ст., а також вивчення її ролі у формуванні феміністичних ідей і практик у той час.

Завдання дослідження:

– аналіз біографії Марії Башкирцевої для виявлення ключових подій та впливів, які сформували її як особистість та митця;

– вивчення творчого доробку Марії Башкирцевої, включаючи її живописні роботи, денники та листування, з метою оцінки її внеску у світове мистецтво та літературу;

– аналіз впливу гендерних аспектів на творчість та самовираження Башкирцевої, а також розгляд її вкладу в розвиток феміністичних ідей того часу;

– дослідження критичної рецепції творчості та особистості Марії Башкирцевої сучасниками та подальшими поколіннями, аналіз зміни оцінок і трактувань її спадщини в різні історичні періоди.

Виклад основного матеріалу. Марія Башкирцева (1860–1884) відома читачам і прихильникам живопису як письменниця та художниця (Безпечна, 2011). Марія Башкирцева за походженням українка. Народилася майже півтора століття тому поблизу оспіваної Гоголем Диканьки. Перші дванадцять років залишалася на рідній землі, а потім – за сімейними обставинами – переїздить із матір'ю та іншими родичами до Франції. Їй судилося жити ще всього лише дванадцять років, але не просто жити, а й прославитися в мистецтві так, що по смерті про Башкирцеву писали: «Благородне створіння, героїня і жертва мистецтва, хай спалахне священний вогонь, що горів у твоєму молодому серці, полум'ям в інших молодих душах».

Як письменниця вона прославилася своїм «Щоденником», написаним французькою. Він був виданий після смерті і перекладений на кілька європейських мов, на жаль, окрім української. Щоденник Марія вела безперервно, починаючи з дванадцяти років і до самої смерті. Картини художниці виставлені у багатьох музеях Європи: Парижа, Ніцци, Амстердама і в деяких крупних українських музеях. Її багатофігурна станкова робота «Студія Жуліана» знаходиться у Дніпровському художньому музеї. Із тих пір, коли було опубліковано «Щоденник» Марії Башкирцевої, всі, хто його досліджував, дійшли висновку, що він є не лише унікальним людським документом, а й цінним літературним твором (Лис, Лис, 2008). Англійський прем'єр міністр Гладсон назвав «Щоденник» «надзвичайною книгою століття». Відтоді у різних країнах з'явилися дослідники життя і творчості Марії Башкирцевої. Широкий розголос мало листування Башкирцевої з Г. Мопассаном.

Авторка «Щоденника» з'явилася перед читачем високоосвіченою, цілеспрямованою особистістю, в долі якої так багатогранно виявились взаємодія природних талантів – літературних, зображувальних, музичних, артистичних, публіцистичних, що вражали і професійного і масового читача творчою

неординарністю їх відбиття. Багаточисельні перевидання «Щоденника», популяризація живопису та скульптурних статуй, створення художніх творів про її життя і долю вкорінили у свідомості кількох поколінь образ Марії Башкирцевої як творчої особистості, що витончено відчувала динаміку та організацію європейського творчого життя.

Дослідники називають Марію Башкирцеву «французькою художницею та мемуаристкою російського походження». Із цього приводу хочемо навести передмову Павла Загребельного до книги М. Слабошпицького Марія Башкирцева (Копистянська, 2012). «Колись я писав про жінок, яких втрачала Україна впродовж цілих віків: Анна Ярославна, Євпраксія Всеволодівна, Роксолана Україна розгублювала своїх дітей по світах, і не могла вернути навіть тоді, коли вони виявлялися геніальними».

Далі П. Загребельний пригадує М. Гоголя, М. Бердяєва, І. Стравінського, К. Малевича, і список, наголошує письменник, не має кінця. П. Загребельний назвав Марію Башкирцеву «маленькою дівчинкою з полтавського села Гавронці», яка сподівалася врятуватися від безіменності в сповненому блискучих імен Парижі. І знайшла там свою смерть.

За кордоном інтерес до особистості Марії Башкирцевої ніколи не згасав. Нова його хвиля була обумовлена сенсаційною знахідкою в національній бібліотеці Франції – повного тексту рукопису «Щоденника», що сприяло рішучому переходу від емоційно – есеїстичного його сприйняття до наукового. Сьогодні «Щоденник» Марії Башкирцевої належить до найбільш відомих творів світової літератури у своєму жанрі, але разом із тим – ще і не досі дослідженим, що обумовлено не лише відсутністю комплексного систематичного вивчення творчості письменниці і художниці, а й привабливих виборчих, точених підходів до такої об'ємної та багатогранної спадщини (Simonet-Tenant, 2004).

Повертаючись до особистості Марії Башкирцевої, пригадуємо, що все було незвичайно в цій дівчині, про яку так багато говорили й писали, і яка померла у двадцять чотири роки: краса, розум, честлюбність, працездатність і прагнення до слави; більше за все вона хотіла стати знаменитою. Вона чудово співала, але у підлітковому віці втратила голос – вже тоді розпочалася її смертельна хвороба. Потім була музика, але і від неї прийшлося відмовитись – дівчина частково втратила слух. Марія досконало володіла кількома іноземними мовами, у тому числі латиною та грецькою, вона вільно читала давніх авторів,

професійно вивчала історію, філософію та фізику, захоплювалась політикою та фемінізмом, мала власні думки із багатьох питань громадського життя. Найсильнішими та більш за все реалізованими її захопленнями стали живопис та скульптура (Bogaert, 2003).

Переїхавши до Парижа, Марія Башкирцева вступила до серйозної Школи живопису – в студію Жуліана, і тут заявила про себе як незвичайно обдарована і самобутня художниця. Під керівництвом художника Роберта Флері вона закінчила Школу із золотою медаллю, і в 1880 р. виставила у Паризькому салоні свою першу картину: «Молода жінка, що читає Дюма». Двадцятирічна художниця була вже широко відома у паризькому літературному та культурному світі. Найбільшу популярність принесла Марії Башкирцевій її картина «Мітинг», яка виставлена у музеї Орсе в Парижі (Didier, 1971).

Звичайно така особистість не могла не зацікавити вишукане товариство письменників, художників, політичних діячів, критиків. Про неї багато писали В. Колонна, Ж. Женетта, М. Левіна-Паркер, Л. Генералюк, М. Герман, С. Данієль, М. Коцюбинський, Л. Геллера, М. Фуко, О. Габричевський, О. Кривцун, Ф. Лежен, Г. Кнабе та інші. Думки дослідників не завжди були однаковими, деякі вважали, що у своєму «Щоденнику» М. Башкирцева відтворила світовідчуття людини декаданса.

Французька критика в осмисленні феномена Башкирцевої, маючи повний текст «Щоденника», була послідовною. Зусиллями і стараннями французьких критиків творчість і особистість Марії Башкирцевої набувають науково-проблемного змісту, стають більш чіткими у наукових контурах і межах, так Ф. Лежен (Слабошпицький, 2008) відомий спеціаліст у галузі вивчення автобіографічних текстів, чітко визначив – хронологічний і змістовний перший етап «проблеми Башкирцевої», початок якого убачається після виходу у світ «Щоденника», тобто з 1887 по 1899 рр. На його думку, на цьому етапі закономірною була проблема сприйняття, а саме: «Про що міркувати: про текст, про вчинок чи про особистість?».

Коливання критики між захопленням і ворожістю до особистості Марії Башкирцевої наприкінці ХХ ст. розв'язалося бажанням іще раз пережити той зліт, але вже у нових критичних позиціях, а саме: соціокультурної міфологізації особистості, текстологічного вивчення «Щоденника», його автобіографічної специфіки, питання про взаємодію культур у творчості та моделях поведінки, і таким чином уникнути неправильної проблемності.

Висновки, яких дійшов Ф. Лежен, аналізуючи «Щоденник» Марії Башкирцевої, кардинально змінювали уявлення про її роль у розвитку французької культури, щоденникового письма, зокрема: «Перед нами повна протилежність повчального щоденника: горде ствердження цінності своєї особистості, обіцянка говорити всю правду, заклик до майбутніх читачів». «Щоденник» Марії Башкирцевої – результат змін, які відбулися між 1880 та 1914 рр. Але він випереджає свою епоху, трохи нагадуючи Ейфелеву вежу (1889). Він віщує низку щоденників, характерними рисами яких є інтроспекція, активний протест проти уготованої жінкам долі та жага самовисловлення (Konz, 2005).

Так для Франсуази Симоне – Тенан надто привабливою була ідея розглянути щоденник як літературний жанр і «звичайне письмо». Розвиваючи думку Ф. Лежена про те, що «Щоденник» Марії Башкирцевої «порушив всі відомі канони», Ф. Симоне-Тенан зробила надто важливі жанрові уточнення: «Якщо порівнювати щоденник «громадської моралі» та щоденник «сучасності», походження якого невід’ємно пов’язане з ім’ям Марії Башкирцевої, можна чітко простежити, як змінилися поняття «інтимний» та «особистий». У ХІХ столітті сім’я та сімейний уклад були свята святих. У щоденниках «громадської моралі» слово «інтимний» подавалося із точки зору особистого і сімейного життя. У той же час ставала популярною тенденція відстоювати право на особисте життя, яке ішло у розріз із сімейним. Ось тоді і зображення повсякденного життя з морально-повчального перетворилось на те, що руйнувало будь-які авторитети, оскільки це стало засобом для створення нового життя (Черниш, 2013). На думку дослідниці «жіночий щоденник «сучасності» виграв за рахунок проголошення волі, яка дозволяла висміювати та іронізувати».

Беатрис Дідьє, професорка Паризького університету, дослідила специфіку інтимного щоденника (*le journal intime*), його розвиток на протязі двох століть, функціонування «Я» як «іншого». При цьому є відчуття деякої поблажливості до «зворушливої» хворобливої Башкирцевої, яка на її думку, відзначалася легкістю у поведженні з великим мистецтвом (Бочарова, 2017).

Б. Дідьє розглядає щоденник як «джерело, із якого твори виділяються у процесі свого створення». У результаті дослідження Б. Дідьє «інтимного» щоденника були актуалізовані явища, що мали пряму причетність до творчості Марії Башкирцевої. Вона підкреслює, що «щоденник для письменника – це як альбом замальовок для художника».

Член Асоціації автобіографії та автобіографічної спадщини Франції Катрін Богерт теж досліджувала «Щоденник» Марії Башкирцевої, вказуючи на аспект, що мав до нього пряме відношення. «Відредагований щоденник може стати літературним надбанням, але він втратить головне: правдивість того, що відбулося в даний момент» (Безпечна, 2011). На думку К. Богерт відредагованість Андре Тер’є «Щоденника» Башкирцевої стала однією із складових «проблеми Башкирцевої».

Французки критики у своїх роботах деміфологізували М. Башкирцеву, наголошували на тому, що рукопис, у якому авторка нічого не приховувала, було подано у зовсім невірному, неправильному світлі. М. Башкирцеву називали «музою декадана». У «Щоденнику» вона описувала свої прогулянки, перебуваючи у ролі живописця свого покоління.

Про життя і творчість Марії Башкирцевої написано багато книг. Серед них «Портрет без ретуші» К. Косньє. Це було структурування у відповідності із «Щоденником», тобто – у хронологічному порядку. Авторка намагалася полемічно заострити акценти, суперечливі аспекти життя і долі Башкирцевої задля того, щоб продемонструвати світові той образ Марії, якого він ще не знав.

Вже К. Косньє не могла знати того, що «суперечки про декаданс і занепад смаку» у Франції виникли ще у ХVІІІ столітті. Паралельно з’явилися псевдонаукові докази того, що сучасна нація фізіологічно вироджується, що сучасники ХІХ ст. були невротиками. Ш. Бодлер, Т. Готьє, Е. Золя, М. Гонкури серйозно стверджували, що декаданс це невірноваженість нервів і почуттів є слідством епохи. Вона була стурбована тим, що у своїй книзі «накидала лише ескіз у загальних рисах. Справжній образ Марії ще схований від нас». Із цим можна лише погодитися. Намагання розвінчати існуючі міфи також не вдалися. Скоріше, створено новий міф під назвою «біографія». У своїй доповіді на конференції, присвяченій 150-річчю зо дня народження Марії Башкирцевої, К. Косньє розповіла про історію створення своєї книги, і підкреслила: «Я мала написати її біографію і показати, якою вона була у житті» (Копистянська, 2012).

Серед робіт французьких дослідників особливу увагу притягують судження Беатрис Дебрабандер-Бекамп, співробітниці музею зображувальних мистецтв в Ніцці. Був створений буклет з експозицією творчості Марії Башкирцевої, який складався з кількох розділів.

Найбільш характерною особливістю стилю авторки і тексту буклета є сполучення науково-

музейного підходу та біографічних компонентів, що виходили за межі музейних канонів, із несподіваним ліричним струменем у структуруванні матеріалу (Агеєва, 2011).

Опис музейної колекції живописної спадщини Марії Башкирцевої починається із розповіді про її мрію – жагу слави, яка винесена в епіграф щоденника. Б. Дебрабандер-Бекамп, створюючи враження від щоденникових записів, відзначила: «читати її особистий щоденник, захоплюватися її живописом, намагатися зрозуміти її складну особистість, означає віддати їй ту долю слави, до якої вона прагнула». Коментуючи роль щоденника в долі Марії Башкирцевої, як і інші французькі дослідники, авторка буклета підкреслила, що «підписує легенду художниці» (Вождаєнко, Гончаренко, 2014).

Розповідь про Башкирцеву-художницю має свої особливості та відхилення від музейних канонів. Замість традиційної інформації про кількість в цілому створених нею робіт живопису і графіки (142 шт.), про тематичний підбір того, що зберігається в музеї (автопортрети), Б. Дебрабандер-Бекамп акцентує увагу на творчому оточенні Марії Башкирцевої в «Академії Жуліана», серед яких імена Анни Білінської, Сесіль Бодрі, Амелі Борі-Сорель (дружина Жуліана з 1895 р.), Елізабет Гарднер, Анна Клюмпке, Шарлотта Трусард (багато із них були представниками творчих родин). Така необхідність давно назріла, оскільки в наукових дослідженнях і у спогадах Марія Башкирцева представлена поза контактів із оточуючими її особистостями – відомими, талановитими, що залишили свій слід в історії європейської культури.

Б. Дебрабандер-Бекамп у своєму буклеті намагалася зазначити ці можливі контакти Башкирцевої на найбільш важливих етапах буття (впритул до творчого суперництва) і створених карикатур на Марію у тому середовищі, яке, за м'яким висловом авторки буклета, не дуже високо її цінувало, бо на карикатурах вона була зображена виродливою, нещасною, із занадто тонкою талією; вона приймала поздоровлення вчителів, оскільки була їх улюбленицею (Бочарова, 2017).

Аналізуючи автопортрети Башкирцевої, що зберігаються в музеї зображувальних мистецтв в Ніцці, Б. Дебрабандер-Бекамп іще раз підтвердила думку, що відома в мистецтвознавчому середовищі, про те, що «жіночі автопортрети – рідкісне явище», і не менш значущим є продовження цієї фрази – «... що робить роботу Марії найбільш цінним для музею»...

Як відомо в музеї Ніцци знаходиться мабуть найбільш відомий портрет Башкирцевої: «Я напи-

сала свій портрет... в руках палітра: у чорному, із коміром і білим жабо, без якого я не схожа на себе. Дуже схоже. Голова в тіні, білий колір сліпуче виблискує» («Щоденник») (Агеєва, 2011).

Дослідниця не зробила детального аналізу автопортрета, вона лише позначила науково значущі проблеми, а саме те, що автопортрет – живе свідоцтво життя, присвяченого мистецтву, і пошуку слави, що традиційно є чоловічою прерогативою. Таким чином дослідниця визначила, як проблему, образ творчої особистості в живописі Башкирцевої, але не стільки у всамовдоволеності, скільки у нерозривному зв'язку із пошуками слави – питання, яке надто хвилювало західноєвропейських дослідників.

Дещо інший підхід до проблеми намітився в американській критиці, зокрема, в роботі Лулі Конз «Життя Марії Башкирцевої в автопортретах (1858–1884). Жінка як художник у Франції XIX ст.». Дослідниця уточнила мету своєї роботи осмислити становлення жінки як професійного художника і творця культурних цінностей, як жінки XX століття, тобто тієї, що випередила свій час. Л. Конз також підкреслила те, що замовчувалося, а саме: «вона була художником не лише у традиційному сенсі слова, а також і у житті та поведінці. В її образі все було в стилі «арт»: її одяг, її стиль письма, її підпис (Копистянська, 2012). Зазвичай історики шукають лише відчутні продукти мистецтва, створені творчими людьми. При такому підході значної частини творів Башкирцевої – просто немає».

Л. Конз відзначала, що М. Башкирцева обрала ідентичність життя, і це був для неї не диктат, а «заклик ідентичності», що надавав їй можливість і внутрішню необхідність випробувати себе, зобразити себе. Марія Башкирцева ідентифікувала себе з європейською культурою, так би мовити, «не прямим шляхом», а через «перенесення на папір». Вона пережила стан внутрішньої ідентичності, визначивши для себе образну модель буття, що відкривало можливість водночас перебувати у кількох культурних епохах (Вождаєнко, Гончаренко, 2014).

При цьому Л. Конз вважає, що М. Башкирцева «грає цю роль», до того ж «унікальним чином руйнує стереотипи». Саме в цьому дослідниця бачить велике значення письменниці і художниці, її життя і роботи для мистецтва, історії, культури. Л. Конз розглядає життя, творчу долю і роботу Башкирцевої як те, що «ілюструє» створення концепції професійної жінки-художниці, тобто – своєрідне зображення, що супроводжує, доповнює текст її щоденникових записів та художніх полотен, автопортретів, фотознімків.

В аналізі концепції Л. Конз виокремлює «гру між фантазією та реальністю у роботах Башкирцевої» (Лис, Лис, 2008), визначаючи таким чином особливості творчого підходу, що дозволяв їй ладнати з паризьким суспільством. По суті, мова іде про специфіку культурної ідентифікації Башкирцевої у досить своєрідній формі – виклику традиційному протистоянню ХІХ століття між професіоналами та аматорами, художниками та моделями, спрямованого на те, щоб «вимірювати та викривати».

У безпосередньому аналізі того, «як М. Башкирцева зображувала себе як метафорично, так і символічно», Л. Конз зосередилась не лише на щоденникових записах творчості повсякденного життя, а й на винайдених Башкирцевою сценаріях «із собою в головній ролі», вписаних у сторінки щоденника, що відкривало можливість осмислити її життя як «твір мистецтва». Створений авторкою щоденника образ у роботі американської дослідниці розглядається не лише і не стільки через драматичні і романтичні події життя художниці, а і як повсякденність, у значній мірі театралізована (Simonet-Tenant, 2004).

Характерно, що кожна епоха убачала у Башкирцевій свою сучасницю, виразника ідеалів свого часу, пояснюючи це багатим духовним світом, інакшими думками і вчинками, неординарністю творчого мислення, що завжди підносило її над оточенням. Так, у 1920 рр. критика, хоча і не зовсім впевнено, заговорила про Башкирцеву – феміністку, а у 1930 рр. її образ посилено романтизувався. На хвилі розвитку неоромантизму, як в американській, так і в європейській літературі, Марія Башкирцева була об'єктом не стільки критичної думки, скільки образного, романтичного мислення. Про неї писали романи, кіносценарії, в ній вбачали вже не лише «музу декаданса», але й неоромантичну жінку-мрію – емоційну, пристрасну, розпещену, – і тому так природо вона увійшла в елітний світ нової епохи разом з Гретою Гарбо, Вів'єн Лі, які мріяли утілити її образ на екрані (Debrabandère-Descamps, 2006).

Українське літературознавство в освоєнні «проблеми Башкирцевої» тримається на поважливій відстані від своїх зарубіжних колег, займаючись переважно популяризаторською діяльністю. Саме таку ціль переслідували організатори двох міжнародних конференцій – до 150-ліття та 155-ліття зо дня народження Марії Башкирцевої, підпорядкувавши свої зусилля створенню музею письменниці і художниці на її батьківщині, а саме: пошуком архівних матеріалів і художніх полотен; знайомством із спадщиною Марії Башкирцевої,

що зберігається в музейних колекціях України, уточненню сторінок біографії, а також осмисленню образу Башкирцевої у художніх творах, ролі її особистості в культурі (Вождаєнко, Гончаренко, 2014).

Не маючи поки що повного тексту «Щоденника» Марії Башкирцевої, дослідники вельми обережні в його оцінці, подають ім'я авторки у загальному контексті щоденникових авторів або позначають його жанрові контури. Разом із тим дослідники розглядають «Щоденник» Марії Башкирцевої як передвісник сучасних постмодерністських явищ. Але в цілому літературознавство і критика поки залишають поза поля свого зору не імовірно, а очевидне, притаманне М. Башкирцевій як творчій особистості – взаємодію літератури та мистецтва, якими вона володіла. Осмислення цього питання – проблема назріла, вона дає можливість висвітлити специфіку міфологізації особистості, а також й особливості щоденникового письма (Lejeune, 1998).

Публікація «Щоденника» Марії Башкирцевої, з одного боку, принесла їй світову славу, зробила її знаковою фігурою часу, а з другого – посилила її суперечний статус, перш за все на підставі уявної вікової та інтелектуальної невідповідності, певної недооцінки одержаної нею високої домашньої освіти у традиціях дворянської сімейної культури. Відгуки недовіри до високого письма дівчинки-підлітка були вельми відчутні протягом всього ХХ століття, що обумовило недооціненість спадщини в цілому.

Звичайно, не всі дослідники та критики оцінювали письменний та художній таланти Марії Башкирцевої рівнозначно. Нас зацікавив погляд на її творчість В. Розанова – російського релігійного філософа, літературного критика, публіциста і письменника. Про Марію Башкирцеву він має таку думку: «Секрет її страждання в тому, що вона при гідному подиву блиску – мала, одначе, в усьому тільки напівталанти. Ні – живописець, ні – вчений, ні – співачка, хоч і співачка, і живописець, і (найбільше і найлегше) вчений...» (читаємо у М. Слабошпицького) (Слабошпицький, 2008).

Дослідник, мабуть забув, що Марія Башкирцева прожила всього двадцять чотири роки, а починаючи із дванадцяти, коли стала писати щоденник, працювала, вчилася, вдосконалювалася. Хвороба наздоганяла її, відбираючи голос, слух, працездатність. Хоча встигла М. Башкирцева за своє коротке життя багато чого. За життя вона була живішаю між усіма, хто жив із нею на одній землі. Після смерті здійснила найважче, що тільки може здійснити мертвий – пережила саму себе.

Дівчина, яка народилася у далекому полтавському селі, стала відомою всьому світові. Похована Марія Башкирцева у самому центрі французької столиці на кладовищі Пассі біля площі Трокадеро.

Висновки. Проведене дослідження прагне не лише глибше зрозуміти і оцінити особистість та творчість Марії Башкирцевої, але й сприяти більш широкому розумінню культурної, соціальної та історичної динаміки кінця XIX ст. Воно висвітлює

важливість міждисциплінарного підходу в аналізі історичних фігур, що дозволяє більш повно оцінити їхній вплив на розвиток мистецтва, літератури та суспільних ідей. Дослідження висвітлює, як особистісні якості, життєвий шлях та творчі досягнення Марії Башкирцевої відображають ширші культурні та соціальні тенденції її епохи, і як вони резонують із сучасними дискусіями про роль жінки в мистецтві та суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. «Щоденник» Марії Башкирцевої. Жіночий простір : феміністичний дискурс українського модернізму. К. : Факт, 2003. С. 163-170.
2. Безпечна Ю. Марія Башкирцева: життєпис шляхетної панянки. Секретарь референт. 2011. № 9. С. 92-97.
3. Бочарова С. Марія Костянтинівна Башкирцева. URL: <https://www.gallery.pl.ua/mariya-kostyantynivna-bashkirceva.html> (дата звернення: 25.01.2024).
4. Вождаєнко В., Гончаренко Л. Перша жінка в Луврі: [про життя та творчість М. Башкирцевої]. Українська культура. 2014. № 6. с. 10-13.
5. Копистянська Н. Час і простір у мистецтві слова: монографія. Львів : ПАІС, 2012. 344 с.
6. Лис Василій, Лис Ванда. Спалах генія : худож.-док. Полтава: Полтава, 2008. 123 с.
7. Слабошпицький М. Марія Башкирцева (Життя за гороскопом). К. : Ярославів Вал, 2008. 272 с.
8. Черниш А. Специфіка хронотопу в романі-біографії М. Слабошпицького «Марія Башкирцева (Життя за гороскопом)». Філологічні науки. Літературознавство. 2013. №28. С. 154-158.
9. Штонь С. Морально-естетичні доміанти «щоденника» М. Башкирцевої. Студентський вісник. 2012. № 30. С. 229-232.
10. Bogaert C. Histoire d'une pratique: un journal à soi. Les Editions Textuel. Paris, 2003. 215. P.
11. Debrabandère-Descamps B. Marie Bashkirtseff. Editions NICE MUSEES. Nice, 2006. 48 p.
12. Didier B. Le journal intime. Universitaires de France. Paris, 1971. 205. P.
13. Konz Louly Peacock. Marie Bashkirtseff's Life in Stlf-Portraits (1858-1884). The Edwin Mellen Press. Leviston, Queenston Lampeter, 2005. 238 p.
14. Lejeune Ph. L'Autobiographie en France . Armand Colin, Paris, 1998. 445 p.
15. Simonet-Tenant F. Le journal intime. Genre littéraire et écriture ordinaire. Téraèdre, Paris, 2004. 192 p.

REFERENCES

1. Aheieva, V. (2003). «Shchodennyk» Marii Bashkirtsevoi. Zhinochyi prostir : feministychnyi dyskurs ukrainskoho modernizmu [«Diary» of Maria Bashkirtseva. Women's space: feminist discourse of Ukrainian modernism]. Kyev, Fact, 163-170. [in Ukrainian].
2. Bezpechna, Yu. (2011). Mariia Bashkirtseva: zhyttiepys shliakhetnoi panianky [Maria Bashkirtseva: biography of a noble lady] Secretar-referent, 9, 92-97. [in Ukrainian].
3. Bocharova, S. (2017). Mariia Kostyantynivna Bashkirtseva. URL: <https://www.gallery.pl.ua/mariya-kostyantynivna-bashkirceva.html> (accessed: 25 Jan 2024) [in Ukrainian].
4. Vozhdaienko, V., Honcharenko, L. (2014). Persha zhinka v Luvri: [pro zhyttia ta tvorchist M. Bashkirtsevoi]. [The first woman in the Louvre: [about the life and work of M. Bashkirtseva]. Ukrainska kultura, 6, 10-13. [in Ukrainian].
5. Kopystianska, N. (2012). Chas i prostir u mystetstvi slova: monohrafiia [Time and space in the art of words: monograph]. Lviv, PAIS. [in Ukrainian].
6. Lys Vasylii, Lys Vanda (2008). Spalakh heniiia : khudozh.-dok [Flash of genius: artist-doc]. Poltava. [in Ukrainian].
7. Slaboshpytskyi, M. (2008). Mariia Bashkirtseva (Zhyttia za horoskopom) [Maria Bashkirtseva (Life according to the horoscope)]. Yaroslaviv Val. [in Ukrainian].
8. Chernysh, A. (2013). Spetsyfika khronotopu v romani-biohrafii M. Slaboshpytskoho «Mariia Bashkirtseva (Zhyttia za horoskopom)» [Specificity of the chronotope in M. Slabo-spitskyi's biographical novel «Maria Bashkirtseva (Life according to the horoscope)»]. Filolohichni nauky. Literaturoznavstvo, 28, 154-158. [in Ukrainian].
9. Shton, S. (2012). Moralno-estetychni dominanty «shchodennyka» M. Bashkirtsevoi [Moral and aesthetic dominants of M. Bash-kirtseva's «diary»]. Studentskyi visnyk, 30, 229-232. [in Ukrainian].
10. Bogaert, C. (2003). Histoire d'une pratique: un journal à soi [History of a practice: a diary of one's own]. Les Editions Textuel. Paris. [in French].
11. Debrabandère-Descamps, B. (2006). Marie Bashkirtseff. Editions NICE MUSEES. Nice [in English].
12. Didier, B. (1971). Le journal intime. Universitaires de France [The diary. Academics from France], Paris [in French].
13. Konz, Louly Peacock (2005). Marie Bashkirtseff's Life in Stlf-Portraits (1858-1884). The Edwin Mellen Press. Leviston, Queenston Lampeter. [in English].
14. Lejeune, Ph. (1998). L'Autobiographie en France [Autobiography in France]. Armand Colin, Paris. [in French].
15. Simonet-Tenant, F. (2004). Le journal intime. Genre littéraire et écriture ordinaire [The diary. Literary genre and ordinary writing]. Téraèdre, Paris. [in French].